

УДК 327; 323.15

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v057.2025.26>**І. П. Кринична**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2823-3397>

доктор наук з державного управління, професор,
провідний науковий співробітник відділу проблем державного управління
та адміністративного права
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України

ГЕОПОЛІТИКА ТА ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА КРІЗЬ ПРИЗМУ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ ДИНАМІКИ У ФОРМУВАННІ ДЕРЖАВНОСТІ В БІЛОРУСІ ТА МОЛДОВІ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ

Вступ. Період розпаду СРСР став одним із наймасштабніших геополітичних зламів ХХ століття, що докорінно змінив політичну мапу Євразії. Серед нових незалежних держав пострадянського простору особливе місце посідають Білорусь і Молдова, країни, становлення державності яких відбувалося в надзвичайно складних внутрішніх та зовнішніх обставинах. Попри формальну подібність процесів виходу з СРСР, траєкторія формування їхньої незалежності були суттєво різними й зумовлювалися відмінними історичними традиціями, етнополітичними структурами, соціально-економічними умовами та міжнародними впливами. Актуальність дослідження визначається тим, що сучасні політичні динаміки в Молдові та Білорусі продовжують значною мірою відображати ті стратегічні вибори та структурні обмеження, які виникли на етапі здобуття незалежності. Для Молдови цей період був позначений етнополітичними конфліктами й конкуренцією цивілізаційних орієнтацій, що зумовило нестабільність та багатовекторність її зовнішньої політики. У Білорусі ключову роль відіграли фактори радянської інституційної спадковості, специфіка національної ідентичності та глибока економічна інтегрованість із Росією, що визначило більш обмежені можливості для радикального переосмислення державного курсу. Поглиблене вивчення геополітичних і внутрішньополітичних чинників, які вплинули на процес формування незалежності цих держав, дозволяє не лише реконструювати логіку їхнього історичного розвитку, а й здійснити більш обґрунтований прогноз можливих напрямів еволюції політичних процесів у найближчій перспективі.

З огляду на триваючі безпекові кризи в регіоні Східної Європи, політику Росії щодо пострадянського простору та зростання ролі ЄС і США в регіоні, таке дослідження має не лише академічне, але й практичне значення. Воно дозволяє оцінити потенційні виклики, з якими можуть зіткнутися Білорусь і Молдова, а також визначити можливу роль міжнародного співтовариства у підтримці їхнього суверенного розвитку.

Мета статті. Дослідити геополітичні, внутрішньополітичні та етнополітичні чинники формування незалежності Білорусі і Молдови, щоб окреслити можливі напрямки розвитку політичних процесів у цих державах, визначити ключові виклики найближчих років та оцінити потенційну роль міжнародного співтовариства у їх подоланні.

З досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: проаналізувати контекст незалежності Білорусі і Молдови після їх виходу із складу СРСР; окреслити найважливіші рушійні сили, що спонукали (або не спонукали) Білорусь і Молдову до незалежності; висвітлити сучасні політичні виклики, з якими стикаються Білорусь і Молдова, проаналізувавши їх з/у довгостроковій перспективі з урахуванням наслідків розпаду СРСР; проаналізувати можливу роль міжнародного співтовариства у підтримці політичної стабільності та розвитку Білорусі і Молдови в умовах нових викликів.

Стан розробки проблеми. Проблематика формування незалежності пострадянських держав Білорусі і Молдови привертала значну увагу як у вітчизняних, так і в зарубіжній науковій літературі. Дослідження розгорталися у кількох основних напрямках: геополітичному, етнополітичному, соціально-економічному та інституційному. Значний внесок у розуміння зовнішньополітичних детермінант зробили праці З. Бжезінського [1], С. Хантінгтона [2], А. Мотиля [3], які розглядали пострадянський простір як арену конкуренції між Росією, Заходом та регіональними акторами. У цьому контексті Молдова і Білорусь аналізувалися як «пограничні» держави, становлення яких відбувалося під прямим впливом зміни геополітичної конфігурації на початку 1990-х років.

Окремий пласт досліджень присвячено внутрішнім чинникам державотворення в Білорусі. Як наголошує Я. Яхович – влада, бізнес і громадянське суспільство через мову, символи, історичну політику та практики „soft Belarusisation“

(м'яка білорусізація) конструюють уявлення про білоруську державність і національну ідентичність, що дає змогу пояснити сучасну етнополітичну динаміку, особливо після 2014 року та протести 2020 року [4]. У свою чергу, М. Каролак-Михальська у своїх дослідженнях показує специфіку «керованої» етнополітики Білорусі, для якої характерна майже повна відсутність відкритого етнополітичного конфлікту, проте етнічний і мовний чинник активно використовується для легітимації моделі державності та політики безпеки [5]. А. Вільсон зосереджується на формуванні білоруської державності крізь призму політичної антропології і етнополітики, а та аналізує етнічні наративи в державотворчих процесах, мовну політику та механізми культурної гегемонії [6].

Молдовські дослідники, серед яких І. Цуркан [7], О. Сокол [8], В. Островський [9], аналізували феномен молдовсько-румунської ідентичності, роль мовного питання, політичну мобілізацію кінця 1980-х років та вплив Придністровського конфлікту на формування державності.

У пострадянській міжнародній літературі значна увага приділяється порівняльному аналізу Молдови й Білорусі як держав, що обрали різні моделі політичної та зовнішньополітичної траєкторії. Праці Ч. Кінга [10], А. Вейнера [11], Т. Уейда [12] та інших авторів підкреслюють значення етнополітичної структури, соціально-економічної спадщини СРСР і характеру політичних еліт для формування незалежності й визначення зовнішньополітичного курсу.

У наукових дослідженнях проблеми регіональних політичних трансформацій та етнодемографічних змін використовується широкий спектр підходів: від аналізу історичних міграційних процесів у Бессарабії в дослідженнях І. Реабцев до опрацювання документальних матеріалів про возз'єднання західноукраїнських і західнобілоруських земель у складі радянських республік. Концептуальне осмислення занепаду СРСР репрезентоване працею С. Плохія, тоді як філософські підвалини критики західної цивілізації відображено у роботах М. Гайдеггера та Г. Лебона. Сучасний геополітичний контекст і стратегії стримування російської політики розглядає М. Макфол, що дозволяє поєднати історичний, філософський та політологічний вимір в дослідженні динаміки пострадянського простору [13–18].

Попри наявність численних досліджень, питання комплексного аналізу поєднання геополітичних і внутрішньополітичних чинників у процесі становлення незалежності цих двох держав не можна вважати вичерпаним. Існуючі роботи часто зосереджені або на зовніш-

ньому вимірі, або на внутрішніх структурних трансформаціях, що створює потребу у більш інтегрованому підході. Крім того, сучасний міжнародно-політичний контекст, зокрема російсько-українська війна, еволюція політики ЄС щодо Східного партнерства та зміни у безпековій архітектурі Європи, актуалізують необхідність оновленого аналізу. Саме це зумовлює важливість подальшого поглибленого вивчення проблеми формування незалежності Білорусі і Молдови у широкому геополітичному та внутрішньополітичному контексті.

Методи дослідження. У процесі підготовки статті було використано комплекс методів, що забезпечують всебічний аналіз геополітичних, внутрішньополітичних та етнополітичних чинників формування незалежності Білорусі і Молдови: системний підхід – застосовувався для розгляду політичних процесів у Білорусі і Молдові як взаємопов'язаних елементів ширшої регіональної та міжнародної системи; історичний метод – дав змогу простежити історичну еволюцію державності, політичних структур і соціально-політичних передумов, що вплинули на появу незалежності обох країн; політико-географічний та геополітичний аналіз – використовувався для дослідження впливу просторового розташування, сусідства з Росією та ЄС, а також зовнішніх сил і безпекових факторів на формування незалежності; компаративний метод – дав можливість зіставити специфічні особливості політичних трансформацій, інституційних моделей та геополітичних орієнтацій Білорусі і Молдови, виокремивши спільні риси та відмінності, контент-аналіз нормативних документів і політичних заяв – застосовувався для вивчення офіційного дискурсу, формування національних наративів та зовнішньополітичних пріоритетів; метод аналізу та синтезу – забезпечив узагальнення отриманих даних та формування цілісних висновків щодо впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на державотворчі процеси.

Виклад основного матеріалу. Після розпаду СРСР процеси державотворення в Білорусі і Молдові розгорталися під впливом складної взаємодії геополітичних, внутрішньополітичних та етнополітичних чинників, що зумовило різні траєкторії їхнього становлення як незалежних держав. Обидві країни опинилися у зоні перетину інтересів Росії, Європейського Союзу та західної спільноти, що сформувало специфічний зовнішньополітичний контекст їх розвитку. Внутрішні особливості – структура політичних еліт, рівень інституційної зрілості, характер національної ідентичності, соціально-економічні пріоритети та наявність конфліктогенних факторів, визначили напрямок політичної еволюції кожної із згада-

них держав. Саме поєднання цих двох вимірів – зовнішнього геополітичного тиску та внутрішніх трансформацій і створило ті умови, що зумовили відмінності у ступені суверенізації, політичної стабільності та здатності до формування самостійного політичного курсу в Білорусі та Молдові. У цьому контексті порівняння їхніх моделей незалежності дозволяє окреслити ключові фактори впливу й оцінити потенційні траєкторії подальшого розвитку.

Контекст формування незалежності Білорусі і Молдови після розпаду СРСР, насамперед, визначався поєднанням внутрішніх та окремих зовнішньополітичних чинників. Серед внутрішніх чинників, передусім, слід виокремити характер радянської політичної системи та її трансформацій у постсталінський період, що особливо проявилось під час реформ М. Горбачова, коли «перебудова» та поступове послаблення союзного центру створили передумови для політичної автономізації республік. Важливу роль відіграв і специфічний адміністративно-територіальний устрій СРСР, започаткований ленінською моделлю союзного державотворення після завершення громадянської війни. Хоча Сталін фактично інституціоналізував централізовану вертикаль влади, що забезпечувала домінування Москви, формально зберігалася союзна структура з республіками, які мали власний конституційний статус. Адміністративний поділ був скоріше утилітарним, ніж етнічним за своєю логікою – національні республіки мали обмежену відповідність етнічним межах і були значною мірою продуктом політико-адміністративної інженерії.

У цьому контексті початкові кордони Білоруської РСР охоплювали лише незначну територію на кордоні з Польщею (лише з 1922 року відбулося її суттєве розширення на схід), тоді як Молдавська РСР із центром у Тирасполі, сформована на базі Молдавської АРСР (Молдавська Автономна Соціалістична Радянська Республіка у складі Української РСР, яка існувала у 1924–1940 роках, до 1929 року зі столицею в Балтах), представляла ще меншу частину історичного регіону, не охоплюючи території на захід від Дністра. Молдавська АРСР була створена радянським керівництвом з кількох причин: а) *політичної* – використовувати її як інструмент тиску на Королівську Румунію, до якої у 1918 році відійшла Бессарабія; б) *пропагандистської* – демонструвати «існування молдавського народу» поза Румунією, створюючи аргумент для майбутньої претензії СРСР на Бессарабію; в) *адміністративної* – оформити місцеве управління на території, що межувала з Румунією. У 1940 році, після приєднання Бессарабії до СРСР, Молдавська АРСР була ліквідо-

вана, а на її основі створено Молдавську РСР, до складу якої увійшла частина території колишньої МАРСР та більша частина Бессарабії.

Отже, у 1919–1940 рр. територія сучасної Республіки Молдова (переважно Бессарабія), яка після Першої світової війни увійшла до складу Королівства Румунія, мала доволі етнічно строкату структуру населення. На основі соціально-демографічних переписів Румунії 1930 р., довоєнних статистичних оглядів та праць з історичної етнодемографії, у регіоні проживали такі основні етнічні групи: молдаване/румуні – найчисленніша група, складали близько 56–60% населення Бессарабії; українці – близько 12–15% населення; євреї – 7–8% населення; росіяни – 10–12% (в основному старообрядці «липовани»); гагаузи – 2–3%, (тюркомовний православний народ); болгари – 2–3% населення; німці – 1–2% населення; поляки, вірмени, греки, цигани (роми) складали – 0,5–1% кожна громада. Отже, загальна етнополітична характеристика цього періоду на території Бессарабії була типовим багатонаціональним регіоном, де етнічна структура формувалася під впливом румунських, російських, українських, єврейських та південних колонізаційних потоків. Міжетнічні відносини були відносно стабільними, хоча політика румунської влади щодо «румунізації» викликала напруженість у частини меншин – насамперед слов'янського та єврейського населення [13].

У свою чергу, Друга світова війна відіграла значну роль у питанні адміністративного поділу всередині СРСР. У вересні 1939 року, після поділу Польщі між СРСР і Німеччиною, були включені нові землі. Білорусь і Україна отримали велику частину анексованих територій на заході. Так, до складу СРСР були інкорпоровані значні території так званих «Східних кресів», які відповідно до адміністративного поділу були приєднані до Білоруської РСР та Української РСР. До Білоруської РСР відійшли західнобілоруські землі, що охоплювали більшу частину колишніх воєводств міжвоєнної Польщі: Віленського, Новогрудського, Поліського та частини Білостоцького. До Української РСР було включено території Східної Галичини та Волині, які відповідали Львівському, Тернопільському та Станіславівському воєводствам (нині Івано-Франківська область, а також значній частині Волинського воєводства. Таким чином, територіальні зміни 1939 року кардинально трансформували кордони Білорусі й України, приєднавши до них великі регіони з неоднорідним етнічним і конфесійним складом, що надалі суттєво вплинуло на характер їхнього соціально-політичного розвитку [14].

Отже, питання етнічної приналежності, як другий внутрішній чинник дійсно відіграло

помітну роль. У випадку Білорусі цей аспект був менш конфліктним. Білоруська культура історично має глибокі етнічні, культурні та історичні зв'язки з Росією. У межах політики Російської Імперії білоруське населення розглядалося як складова частина ширшої схеми – «триєдиного народу», що включала великоросів, білорусів і малоросів. Від XIX століття з імперського центру здійснювалися цілеспрямовані зусилля щодо культурної інтеграції та уніфікації цих етнічних груп. У той час як з молдавським населенням такий підхід був би абсолютно неефективним, оскільки ця етнічна і земельна приналежність не має настільки глибоких історичних зв'язків з центром імперії, як Білорусь.

У контексті розпаду СРСР такі адміністративні махінації були домінуючою проблемою, особливо в Молдові. Така уніфікована політика в етнічній сфері була проведена в СРСР, починаючи з післявоєнних репресій і закінчуючи штучним інтернаціоналізмом у радянській державі. Таким чином, наприкінці 80-х років обидві ці держави були абсолютно протилежними одна одній з точки зору національності та етнічної приналежності, оскільки Білорусь була в більшій мірі моноетнічною, тоді як Молдова мала серйозні проблеми в цьому питанні, оскільки на заході населення було схильне до Румунії, на півдні до Туреччини, а на сході проживало суто проросійське населення.

Зовнішні чинники незалежності обох держав мали насамперед економічний характер. У цьому контексті варто звернути увагу на позицію українського історика С. Плохія, який, спираючись на аналіз архівних документів і економічних тенденцій другої половини XX століття, підкреслює, що саме поглиблення системної кризи радянської економіки створило умови, за яких вихід республік зі складу СРСР став не лише політично можливим, а й економічно виправданим. На його думку, зовнішні чинники, зокрема падіння світових цін на енергоносії, зростання боргового навантаження та втрата конкурентоспроможності радянської моделі – істотно підірвали здатність центру контролювати внутрішні процеси, що у підсумку сприяло зміцненню прагнень до самостійності як в Україні, так і в інших союзних республіках. Отже, для російського керівництва того часу питання збереження або демонтажу Союзу розглядалося не як стратегічний цивілізаційний вибір, а як інструмент подолання глибокої економічної кризи та посилення власної внутрішньополітичної позиції [15].

План реформ передбачав контрольований розпад СРСР як єдиного економічного блоку з метою подолання глибокої стагнації 1980-х років та подальшого формування нового, більш гнучкого типу союзного утворення. Однак навіть для того

часу така концепція видавалася надмірно наївною, хоча в контексті прагнення М. Горбачова налагодити партнерські відносини із Заходом вона мала певну внутрішню логіку. Утім, вирішальним чинником став не стільки сам факт припинення існування Союзу, скільки втрата централізованої вертикалі влади, яку тривалий час уособлювала Москва. Після демонтажу цього механізму республіканські еліти поступово зміцнили свою політичну суб'єктність за підтримки національних рухів майже в усіх союзних республіках і можливість реалізувати проект державної незалежності, чим вони й скористалися. Вихід республік з-під юрисдикції радянського центру відбувався у межах структур, створених не етнополітичними, а адміністративно-ідеологічними принципами радянської державності.

Отже, ключовими проблемами, з якими продовжують стикатися Білорусь і Молдова після здобуття незалежності, залишаються, передусім, постімперська спадщина та значний вплив зовнішніх акторів, зокрема Заходу та Росії. Досвід більшості колишніх імперій демонструє, що їхній розпад неминуче супроводжується масштабними економічними, етнополітичними й інфраструктурними викликами, оскільки тривалий період централізованого управління формує взаємозалежності, які важко подолати у короткі терміни.

Порівняння з історичними випадками – наприклад, трансформаціями у постримський період у Західній Європі – показує, що після розпаду великих імперських структур зазвичай відбувається різке ускладнення соціально-економічних механізмів та пошук нових політичних форм, так званих «темних віків». В Англії тих часів ця назва повністю відповідає дійсності, оскільки економічні відносини зводяться до звичайного бартерного обміну, який триватиме кілька століть. Хоча аналогія між античністю та сучасністю не є прямою, вона ілюструє загальний принцип: руйнування імперських інституцій призводить до тривалої реконфігурації політичних та економічних систем.

У випадку Білорусі та Молдови додатковим чинником стали слабкість національних інституцій на момент здобуття незалежності, етнокультурні поділи, а також конкуренція зовнішніх впливів, що посилює складність їхнього державотворчого процесу. Точно така ж ситуація склалася в пострадянських республіках. Розпад системи і відсутність видимого центру призвели до анархії в уряді. Військова техніка та озброєння, що залишилися після розпаду СРСР, масово продавалися до країн Близького Сходу та Африки, що сприяло зростанню тіньових ринків, криміналізації економіки та формуванню озброєних угруповань.

Одночасно в більшості пострадянських республік спостерігалися поширення бандитизму, різкі інфляційні процеси та загальне погіршення соціально-економічної ситуації. Втім, на наш погляд, фундаментальним чинником сучасних проблем постімперських трансформацій є не лише соціальна чи безпекова дестабілізація, а насамперед спадкована від СРСР інфраструктурна система, яку новим державам так і не вдалося інтегрувати у власні національні моделі розвитку або адаптувати до ринкової економіки. Саме застарілість, фрагментованість та структурна неефективність цієї інфраструктури сформували довготривалі обмеження для модернізації, економічного зростання та політичної стабільності, що продовжують визначати соціально-політичний ландшафт Білорусі та Молдови.

Інфраструктурна система – це газопроводи, що простягаються на захід майже через усі пострадянські республіки, формуючи своєрідну енергетичну вісь, від якої значною мірою залежали як економічна стабільність регіону, так і зовнішньополітичні орієнтири окремих держав. Саме контроль над цими транзитними маршрутами ставав важливим інструментом впливу, а їхнє функціонування – одним із ключових зовнішніх чинників, що визначали умови та масштаби реалізації державної незалежності. У Білорусі та Молдові це питання не таке гостре, як в Україні, оскільки їхня енергетична інфраструктура та транзитний потенціал не мають такого масштабу й стратегічної ваги для регіональних ринків.

Відповідно, вплив зовнішніх енергетичних чинників на формування політичної автономії цих держав був відчутним, але не визначальним. Натомість для України, що володіла найбільш розгалуженою системою транзитних газопроводів у Європі, контроль над цією інфраструктурою став одним із ключових елементів у процесі утвердження реального суверенітету. У контексті постімперських відносин велику роль відіграє геополітика. Білорусь і Молдова становлять собою крайни західної периферії пострадянського простору, що зберігають безпосередню геополітичну прив'язаність до РФ та не перебувають під прямим безпековим впливом НАТО.

З метою утримання цього статусу РФ застосовує різні механізми впливу, адаптовані до політичної специфіки кожної з держав. У Молдові ключовим інструментом залишається присутність російських «миротворчих» контингентів у Придністров'ї, що створює постійний потенціал для ескалації замороженого конфлікту та посилює залежність Кишинева від Москви у питаннях безпеки. Натомість у білоруському випадку домінує стратегія «м'якої сили», спрямована на під-

тримку тісних політичних, інформаційних, економічних і культурних зв'язків, що забезпечують високий рівень інтеграції Мінська з російським геополітичним простором.

Сукупність цих підходів дозволяє РФ контролювати внутрішньополітичну динаміку обох країн і зберігати їх у сфері свого стратегічного впливу, що істотно ускладнює процеси їхнього суверенного розвитку та зближення із західними інституціями. Західний вплив також відіграє вирішальну роль в цих країнах не тільки через військову силу, а й «м'яку силу»: а) використання НУО (неурядові організації) часто працюють у сферах прав людини, розвитку громадянського суспільства, освіти, боротьби з корупцією тощо. Частина таких організацій фінансується урядами західних країн або великими міжнародними фондами; б) пряме фінансування ЗМІ з боку уряду США може включати програми на кшталт USAID, National Endowment for Democracy (NED), International Broadcasting Bureau чи USAGM (Voice of America, Radio Free Europe/Radio Liberty – заборонено в Росії, Білорусі), які офіційно декларують підтримку незалежної журналістики й доступу до інформації в різних країнах. Наприклад, Radio Liberty (Радіо Свобода) є одним із інструментів зовнішнього впливу Заходу на політичну ситуацію в країнах, і цей вплив на цьому не обмежується. Водночас він значною мірою визначається саме цивілізаційним аспектом, причому багато з цих впливів мають ненавмисний характер.

Західна цивілізація, що історично еволюціонувала в напрямі раціоналізму, індивідуалізму та матеріалістичних цінностей, часто розглядається як така, що відхиляється від традиціоналістських уявлень про духовну цілісність особистості. Для суспільств, у яких значущу роль відіграють колективні, культурні та морально-етичні орієнтири, така трансмісія західних норм може сприйматися як виклик або як фактор, що потенційно послаблює традиційні ідентифікаційні моделі.

Німецький філософ Мартін Гайдеггер зазначав: по-перше, він назвав сучасний Захід «країною заходу сонця» або «країною вечора» (Abendsland), підкреслюючи тим самим завершення певної епохи європейської духовності. Стосовно Британської імперії він зазначав, що все, що вона зробила – це поширила нігілізм у глобальному масштабі. Матеріалізм як такий є дуже привабливим, особливо для масових суспільств сучасності [16, с. 45]. З огляду на те, що СРСР у значній мірі постав як продукт європейських модернізаційних прагнень, сформоване в його межах масове суспільство, засноване на стандартизованих практиках радянського спожи-

вання, створило передумови для подальшої адаптації окремих елементів капіталістичної соціально-економічної моделі.

Як зазначає Г. Ле Бон у праці «Психологія соціалізму», у процесі занурення в колективну дію індивід частково втрачає усвідомлення власних початкових мотивів, а гасла, що об'єднують масу, поступово втрачають визначеність та конкретний зміст. Попри декларовану прихильність сучасної пострадянської молоді до демократичних ідеалів і західних інституцій, результати міжособистісної комунікації та низка емпіричних спостережень свідчать про наявність тенденцій до слов'янофільських або традиціоналістських орієнтацій, що формують складний ціннісний синтез [17]. У цьому контексті прихований, але суттєвий вплив Заходу на пострадянські суспільства проявляється передусім у конструюванні масового типу соціальності. Масовість постає інтегративним чинником, який уніфікує пострадянський простір із західним соціокультурним середовищем, слугуючи одним із ключових каналів зовнішнього впливу на динаміку соціальних трансформацій.

У статті «How to Contain Putin's Russia», опублікованій у журналі *Foreign Affairs*, американський дипломат Майкл Макфол розглядає Росію за правління В. Путіна як ревізійністську державу, що прагне змінити існуючий міжнародний порядок, зосереджуючи особливу увагу на Євразійському просторі. Автор наголошує, що Сполучені Штати Америки та їхні союзники потребують довготривалої, стратегічно виваженої політики стримування, яка виходила б за межі ситуативних санкцій або реактивних заходів. На його думку, ключовим завданням є консолідація демократичних держав навколо спільних принципів і підтримка міжнародних інститутів, здатних забезпечити ефективну відповідь на російські виклики. Макфол підкреслює важливість комплексного підходу, що поєднує елементи стримування та вибіркової взаємодії з Москвою у сферах, де співпраця можлива й вигідна, аби уникнути повної ізоляції Росії. Він застерігає, що відсутність чіткої та послідовної стратегії може призвести до повторення помилок минулого, коли фрагментарні дії Заходу створювали для Росії можливості для геополітичного маневру. Також, у його статті центральним є тезис про необхідність довгострокової, послідовної та інституційно закріпленої стратегії Заходу щодо стримування ревізійністської політики Кремля [18].

У контексті Білорусі та Молдови ця логіка дозволяє окреслити кілька структурних прогнозів. У Білорусі головним фактором залишатиметься залежність політичного режиму від російської підтримки як економічної, так і безпекової. Це

означає, що внутрішньополітична лібералізація залишатиметься вкрай обмеженою, а будь-які потенційні трансформації можливі переважно у разі зміни міжнародного середовища або послаблення самого Кремля. Молдова, яка обрала європейську траєкторію, навпаки, рухатиметься у напрямку інституційного зближення з ЄС і розбудови демократичних інститутів за умови, що європейські партнери забезпечать послідовність політичної та економічної підтримки. Стратегічний висновок, який випливає з логіки Макфола, полягає в тому, що політичне майбутнє обох держав значною мірою залежатиме від інтенсивності та узгодженості західної політики стримування російського втручання та підтримки демократичних інститутів [18].

Таким чином, ключовими викликами найближчих років для Білорусі і Молдови є: а) *російський політичний та безпековий вплив* – для Білорусі ключовим викликом залишається поглиблення військово-політичної інтеграції з РФ, що створює ризики втягування країни у зовнішні конфлікти та сприяє поступовій втраті політичної автономії. У випадку Молдови вплив РФ проявляється через тиск на центральний уряд із використанням придністровського питання, енергетичних важелів та інструментів інформаційно-психологічного впливу; б) *інституційна вразливість та політична поляризація* – у Білорусі зберігається тенденція до ерозії легітимності чинного політичного режиму, що може провокувати соціальні та економічні кризи. У Молдові ж існує ризик дестабілізаційних дій проросійських політичних акторів, спрямованих на блокування європейського реформаторського курсу та підризу довіри до державних інституцій; в) *економічна залежність* – економіка Білорусі характеризується критичною залежністю від російського ринку, преференцій та фінансових субсидій. Молдова залишається структурно вразливою до енергетичного та торговельного тиску, що зумовлює необхідність прискореної диверсифікації; г) *інформаційні та кібернетичні загрози* – Росія активно застосовує інструменти дезінформації, транслює наративи «єдиного народу» та ідеологеми «руського мира», а також здійснює цілеспрямовані інформаційні та кібернетичні атаки, спрямовані на дестабілізацію інформаційного простору Білорусі та Молдови; д) *вплив війни Росії проти України* – російсько-українська війна істотно трансформує регіональну безпекову архітектуру. Білорусь дедалі більше інтегрується у військові стратегії РФ, виконуючи роль плацдарму, тоді як Молдова стає потенційним об'єктом посиленого політичного та безпекового тиску.

Отже, Білорусь і Молдова залишаються політичними та геополітичними «пограниччями», де взаємодія внутрішніх і зовнішніх чинників

визначатиме характер регіональної динаміки у найближчі роки. Роль міжнародного співтовариства в цьому процесі є ключовою, оскільки саме від ступеня його залученості та здатності сприяти діалогу й стабілізації залежатиме подальший розвиток політичної ситуації в регіоні. Йдеться про формування довгострокової стратегії стримування російського впливу, зміцнення оборонних спроможностей Молдови та застосування санкцій у разі ескалації в Білорусі.

Не менш важливими є підтримка демократичних інститутів, моніторинг виборчих процесів і посилення антикорупційних механізмів. Серед економічних пріоритетів – макрофінансова підтримка, диверсифікація енергопостачання та поступова інтеграція Молдови до єдиного ринку ЄС. У сфері інформаційної безпеки необхідними залишаються розвиток медіаграмотності, підтримка незалежних ЗМІ та інвестиції в кіберзахист. Посилення регіональної безпеки та розширення співпраці з Україною і Молдовою, а в перспективі – участь демократичної Білорусі у спільних ініціативах, сформулюють основу довгострокової стійкості регіону.

Висновки. У процесі здобуття незалежності Білорусі та Молдови простежуються як спільні риси, притаманні пострадянським державам, так і унікальні характеристики, зумовлені особливостями їхнього геополітичного становища, історичних традицій та внутрішньополітичної динаміки. Обидві республіки постали перед необхідністю адаптації до нових міжнародних та економічних умов після розпаду СРСР, проте інтенсивність національних рухів, рівень політичної мобілізації населення й характер зовнішньополітичних орієнтацій істотно різнилися.

Беларусь увійшла в незалежність без сформованого масового запиту на державність, а її еліти виявили обмежену зацікавленість у радикальній зміні політичного курсу. Як наслідок, формування білоруської державності відбувалося в умовах тісної залежності від Росії, що суттєво звузило простір для геополітичного маневру. Внутрішньополітична еволюція країни була визначена концентрацією влади в руках виконавчої вертикалі та поступовим згортанням демократичних інститутів.

Молдова, навпаки, вступила в пострадянський період із потужною хвилею національно-культурного та політичного відродження, що посилило прагнення до незалежності. Проте саме цей процес актуалізував низку внутрішніх конфліктів, зокрема придністровське питання та етнополітичні суперечності на півдні країни. Геополітична розташованість між ЄС і Росією стала структурним чинником, який визначив напру-

женість зовнішньополітичного курсу та постійну конкуренцію інтеграційних моделей.

Порівняння двох держав дозволяє стверджувати, що вирішальними чинниками їхньої ранньої незалежності стали: характер політичних еліт, сила національних рухів, рівень соціальної мобілізації, конфігурація етнополітичних ліній розмежування та наявність (або відсутність) зовнішніх конфліктів. Геополітичний контекст, зокрема позиція Росії та роль європейських структур, став визначальним у формуванні зовнішньополітичних орієнтирів обох держав, але проявився по-різному через специфіку внутрішніх процесів.

У найближчій перспективі Молдова зберігатиме траєкторію поступової європейської інтеграції, одночасно стикаючись із викликами внутрішньої консолідації та безпековими ризиками, пов'язаними з Придністров'ям. Білорусь же, за відсутності політичної модернізації та через загострення залежності від Росії, рухатиметься у напрямку поглиблення авторитарної моделі. Міжнародне співтовариство здатне відіграти важливу роль у стабілізації регіону, проте ефективність зовнішнього впливу значною мірою залежатиме від внутрішньої динаміки кожної держави та готовності їхніх еліт до інституційних змін.

Таким чином, дослідження підтверджує, що формування незалежності Білорусі та Молдови є багатовимірним процесом, у якому внутрішньополітичні чинники переплітаються з геополітичними імперативами, а їхня взаємодія визначає як траєкторію розвитку держав, так і характер викликів, що постають перед ними сьогодні.

Література

1. Бжезінський З. *Велика шахівниця: Панування Америки та його геостратегічні імперативи*. Київ : Основи, 2000. 256 с.
2. Хантінгтон С. *Зіткнення цивілізацій і перебування світового порядку*. Київ : Основи, 2004. 480 с.
3. Motyl A. J. *Dilemmas of Independence: Ukraine after Totalitarianism*. New York : Council on Foreign Relations Press, 1993. 167 p.
4. Jachovič J. Reinforcing the national identity: Belarusian identity-building social practices. *Journal on Baltic Security*, 2022, vol. 8, no. 2, pp. 3–40. https://doi.org/10.57767/jobs_2022_0012
5. Karolak-Michalska M. Ethnopolitical processes as determinants of ethnopolitical management in Eastern European countries in the context of sub-regional security. *Rocznik Integracji Europejskiej*. 2020. vol. 14, pp. 311–324. <https://doi.org/10.14746/rie.2020.14.20>
6. Wilson A. *Belarus: The Last European Dictatorship*. New Haven; London: Yale University Press, 2011. 354 p. *Примітка*: 354 p. – це підтверджений обсяг за University of Pennsylvania Library.
7. Țurcan I. *Republica Moldova: Identitate, statalitate și conflicte*. Chișinău : Tipografia Centrală, 2010. 352 p.

8. Sokol O. *Moldova: Nation-Building and European Integration*. Chişinău : Institutul de Politici Publice, 2008. 224 p.

9. Ostrovski V. *Identitatea moldovenească în contextul transformărilor politice postsovietice*. Chişinău : Cartier, 2007. 276 p.

10. King C. *The Moldovans: Romania, Russia, and the Politics of Culture*. Stanford : Stanford University Press, 2000. 330 p.

11. Weiner A. *Making Sense of War: The Second World War and the Fate of the Bolshevik Revolution*. Princeton : Princeton University Press, 2001. 378 p.

12. Way L. A. *Pluralism by Default: Weak Autocrats and the Rise of Competitive Politics*. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 2015. 312 p.

13. Reabtsev I. *Procese de migrație și schimbările în structura etnodemografică a populației din Basarabia în anii 1897–1930. Revista de Etnologie și Culturologie*. 2017. nr. 2. pp. 113–117.

14. *Возз'єднання західноукраїнських земель з Українською РСР: Збірник документів та матеріалів*. Київ : АН УРСР, 1954. 356 с.

15. Плохій С. *Остання імперія: Занепад і крах Радянського Союзу*. Київ : Критика, 2016. 568 с.

16. Гайдеггер М. *Вступ до метафізики* / пер. з нім. В. Курінний. Київ : Юніверс, 2003. 248 с.

17. Le Bon G. *Psychologie du socialisme*. Paris: Les Amis de Gustave Le Bon, 1977. XXV + 473 p.

18. McFaul M. How to contain Putin's Russia. *Foreign Affairs*, 2021, January URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2021-01-19/how-contain-putins-russia>

Анотація

Кринична І. П. Геополітика та внутрішня політика крізь призму етнополітичної динаміки у формуванні державності в Білорусі та Молдові: компаративний аналіз. – Стаття.

Стаття присвячена комплексному аналізу формування та розвитку незалежності Білорусі та Молдови після розпаду СРСР крізь призму взаємодії геополітичних, внутрішньополітичних та етнополітичних чинників. Окремлено ключові рушійні сили, що сприяли/стримували формування незалежності обох держав, зокрема економічні передумови, структурні особливості партійно-державної системи та вплив етнополітичних конфігурацій на їх розвиток. У центрі дослідження перебуває структура взаємодії зовнішніх/внутрішніх імпульсів, що визначили характер державотворення, політичну суб'єктивність і стратегічні орієнтації даних пострадянських держав. Аналізуються ключові параметри кінця 1980-х початку 1990 років, а саме: трансформація союзних, національні рухи, особливості політичних еліт, роль союзного центру та вплив міжнародного середовища, включно з позиціями Росії, Європейського Союзу й США. Особлива увага приділяється тому, як початкові умови: рівень національної мобілізації, стан економіки, структура суспільства, наявність/відсутність ірредентистських конфліктів – зумовили перешкоди та різні траєкторії становлення державності. Наголошується, що у випадку Молдови важливими стали фактори націо-

нального відродження, політичної активності інтелігенції та ескалації придністровського конфлікту, що сформували специфічну модель незалежності, пов'язану з питаннями ідентичності й територіальної цілісності. Натомість для Білорусі визначальними виявилися інерційність радянських політичних структур, слабкість національного руху та прагматична позиція еліт, які не були ініціаторами, а радше його адміністративними бенефіціарами суверенізації. Обґрунтовано, що стартові умови 1990-х років продовжують визначати динаміку політичних процесів у Білорусі та Молдові, зокрема рівень їхньої стійкості, можливості демократичного розвитку та здатності протистояти зовнішнім викликам. Окремий акцент зроблено на ролі міжнародного співтовариства у підтримці політичної стабільності, інституційної стійкості та безпекових можливостей Білорусі й Молдови в умовах нових регіональних та глобальних викликів.

Ключові слова: геополітика, внутрішня політика, етнополітична динаміка, Білорусь, Молдова, незалежність, пострадянський простір, державотворення, російський вплив, Європейський Союз.

Summary

Krynichna I. P. *Geopolitics and domestic policy through the prism of ethno-political dynamics in the formation of statehood in Belarus and Moldova: a comparative analysis*. – Article.

The article is devoted to a comprehensive analysis of the formation and development of independence in Belarus and Moldova after the collapse of the USSR through the prism of the interaction of geopolitical, domestic political and ethno-political factors. It outlines the key driving forces that contributed to/hindered the formation of independence in both states, in particular the economic preconditions, structural features of the party-state system and the influence of ethno-political configurations on their development. The study focuses on the structure of interaction between external and internal impulses that determined the nature of statehood, political subjectivity and strategic orientations of these post-Soviet states. The key parameters of the late 1980s and early 1990s are analysed, namely: the transformation of the union, national movements, the peculiarities of political elites, the role of the union centre and the influence of the international environment, including the positions of Russia, the European Union and the United States. Particular attention is paid to how initial conditions – the level of national mobilisation, the state of the economy, the structure of society, the presence/absence of irredentist conflicts – determined the obstacles and different trajectories of statehood formation. It is emphasised that in the case of Moldova, factors such as national revival, political activism among the intelligentsia, and the escalation of the Transnistrian conflict were important in shaping a specific model of independence linked to issues of identity and territorial integrity. In contrast, for Belarus, the inertia of Soviet political structures, the weakness of the national movement, and the pragmatic position of the elites, who were not the initiators but rather the administrative

beneficiaries of sovereignty, proved to be decisive. It is argued that the starting conditions of the 1990s continue to determine the dynamics of political processes in Belarus and Moldova, in particular their level of stability, opportunities for democratic development and ability to withstand external challenges. Particular emphasis is placed on the role of the international community in supporting political stability, institutional resilience and security capabilities in Belarus and Moldova in the context of new regional and global challenges.

Key words: geopolitics, domestic politics, ethno-political dynamics, Belarus, Moldova, independence, post-Soviet space, state-building, Russian influence, European Union.

Дата надходження статті: 30.10.2025

Дата прийняття статті: 14.11.2025

Опубліковано: 30.12.2025